

УДК 340.11

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-17-39-43

Трошкіна Катерина Євгенівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
katerynareva@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1795-7234

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті аналізується стан впровадження найпоширеніших інструментів електронної демократії в Україні. Розглядається сутність поняття електронна демократія як сучасної форми демократії. Визначено, що вказана форма демократії сприяє активній участі громадян у процесах розробки та прийняття державних рішень, підвищує прозорість та рівень довіри до органів державної влади завдяки інтеграції новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у систему публічного управління. Підкреслюється, що система електронної демократії ґрунтується на залученні громадськості до управлінських процесів на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях.

Також досліджено нормативно-правові акти, які регулюють впровадження і функціонування інструментів електронної демократії в Україні. Автор вказує, що чинна законодавча база є недостатньо ефективною для повноцінного забезпечення функціонування електронної демократії в країні та потребує суттєвого вдосконалення з огляду на швидкість розвитку інформаційно-комунікативних технологій.

Автор прийшла до висновку, що електронна демократія відкриває значні можливості для оновлення українського суспільства та активнішого залучення громадян до політичного життя. Проте, щоб цей напрям розвивався успішно, необхідно подолати низку викликів, таких як підвищення рівня цифрової грамотності серед населення, забезпечення захисту кіберпростору, формування відповідної нормативно-правової бази та впровадження електронної демократії в усі ключові сфери суспільного життя.

Ключові слова: демократія, форми демократії, електронна демократія, інформаційне суспільство, ІКТ.

Troshkina K. ELECTRONIC DEMOCRACY: STATUS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The article analyzes the state of implementation of the most common electronic democracy tools in Ukraine. The essence of the concept of electronic democracy as a modern form of democracy is considered. It is determined that this form of democracy promotes the active participation of citizens in the processes of developing and making state decisions, increases transparency and the level of trust in state authorities due to the integration of modern information and communication technologies into the public administration system. It is emphasized that the electronic democracy system is based on the involvement of the public in management processes at the local, regional and national levels.

The normative and legal acts that regulate the implementation and functioning of electronic democracy tools in Ukraine are also studied. The author indicates that the current legislative framework is not effective enough to fully ensure the functioning of electronic democracy in the country and requires significant improvement given the rapid development of information and communication technologies.

The author concluded that electronic democracy opens up significant opportunities for the renewal of Ukrainian society and a more active involvement of citizens in political life. However, for this direction to develop successfully, it is necessary to overcome a number of challenges, such as increasing the level of digital literacy among the population, ensuring the protection of cyberspace, forming an appropriate regulatory framework, and implementing e-democracy in all key areas of public life.

Key words: democracy, forms of democracy, electronic democracy, information society, ICT.

Постановка проблеми. Активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), поширення мережі Інтернет та глобальний вимір комунікації призводять до появи нового соціального порядку – інформаційного суспільства, визначаючи нові стратегії у взаємодії влади та громадян. Зменшення часових і просторових перешкод завдяки використанню сучасних засобів інформації та комунікації висуває досі невідомі сучасні вимоги до технічного забезпечення суб'єктів управління.

Крім того, традиційні бюрократичні та централізовані моделі управління сучасного світу показали, що вони не здатні швидко, оптимально та належним чином реагувати на реальність, що постійно змінюється, і, логічно, нові принципи та стратегії управління, а саме електронна демократія, це призводить до необхідності досліджувати розвиток.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зміни, які тягне за собою розвиток ІКТ торкаються усіх аспектів соціального буття. Відтак, проблеми впровадження електронної демократії стають предметом уважного наукового обговорення з боку філософів, юристів, економістів, соціологів тощо. Серед вітчизняних дослідників у цій царині можна назвати Я.Антонова, О.Баранова, С.Дятлова, М.Вершиніна, Н.Грицяка, О.Петришина, О.Скрипнюк, В. Швеця, О.Юрікова та ін.

Мета статті – дослідити сутність, сучасний стан і перспективи розвитку демократії та електронної демократії в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ІКТ призвів до значних змін практично в кожному аспекті людського життя в XXI столітті. Сьогодні віртуалізація та цифровізація всебічно впливають на життя людей у державному, соціальному, культурному, економічному, політичному та релігійному середовищах.

Електронна демократія відкриває новий простір для участі громади в демократичному житті. Це новий виток розвитку демократії, який передбачає використання інформаційних та комунікаційних технологій для розширення можливостей громадян брати участь у політичному житті. В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, цей напрямок активно розвивається, хоча й зі своїми особливостями та викликами.

Електронна демократія є перспективним напрямком розвитку сучасного суспільства, оскільки вона відкриває нові можливості для участі громадян у політичному житті, підвищує прозорість і ефективність державного управління. Позаяк, для успішної реалізації електронної демократії необхідно вирішити ряд проблем, пов'язаних з цифровим розривом, кібербезпекою та правовим регулюванням. Однією із таких проблем, що потребує вирішення за допомогою інструментів правової науки, є визначення сутності та змісту юридичних термінів та понять.

Вперше термін «електронна демократія» з'явився у 1994 р. в США і досить швидко став загальноновживаним у багатьох державах світу. За даними Британської енциклопедії цей термін походить від назви відомого у США незалежного інтернет-форуму «Міннесота Е-Демократія» (Minnesota E-Democracy), який було засновано у 1994 році. Згодом фундатори перетворили його у сайт «E-Democracy.org», що функціонує до сьогодні та позиціонує себе як піонерський проект у сфері е-демократії [1].

У Рекомендації Rec (2004) 15 Комітету міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування, е-демократія визначається як використання інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, яке дозволяє:

1. посилити участь, ініціативність та залучення громадян на національному, регіональному та місцевому рівнях публічного життя;
2. покращити прозорість демократичного процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів;
3. покращити чутливість / зворотну реакцію органів влади на звернення громадян;
4. сприяти публічним дебатам та звертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [2].

У Рекомендаціях Ради Європи щодо електронної демократії (Recommendation CM/Rec(2009)1 визначено наступні принципи е-демократії: 1. Основне завдання електронної підтримки демократії – це сприяння демократизації інститутів та процесів, популяризація демократичних цінностей. 2. Е-демократія повинна відповідати принципам демократії. Кожен процес демократії (електронний чи традиційний) відіграє свою роль і не може застосовуватись як універсальний. 3. Е-демократія спирається на демократичні, гуманістичні, соціальні, етичні та культурні цінності суспільства, в якому вона запроваджується. 4. Е-демократія тісно пов'язана із «добрим урядуванням», тобто здійснення влади у електронній формі повинно спиратись на принципи результативності, ефективності, участі, прозорості, підзвітності. 5. Е-демократія повинна підтримувати та впроваджувати фундаментальні свободи, права людини, включно зі свободою доступу до інформації. 6. Всі заінтересовані сторони е-демократії повинні включатись у демократичні процеси та отримувати вигоди від такої участі тощо [3].

У вказаних Рекомендаціях також визначаються наступні сектори чи напрямки е-демократії: (1) е-парламент, (2) е-законотворення, (3) е-голосування, (4) е-правосуддя, (5) е-медіація (досудове вирішення спорів), (6) е-навколишнє середовище (екологія), (7) е-вибори, (8) е-референдум, (9) е-ініціативи, (10) е-голосування, (11) е-консультації, (12) е-петиції, (13) е-політичні компанії, (14) е-опитування.

На сьогоднішній день на теоретичному рівні не сформовано єдиного визначення терміну «електронна демократія», проте сучасна правова доктрина активно займається дослідженням цієї сфери. Так, на думку О.Баранова, електронна демократія – це демократія, для якої значно підвищується ефективність демократичних інститутів, демократичних процесів та поширення демократичних цінностей за умови застосування різноманітних інструментів, що базуються на максимальному використанні інформаційних комп'ютерних технологій [4].

Електронна демократія трактується двозначно – у вузькому та широкому розумінні. Електронна демократія у вузькому розумінні – це застосування ІКТ для реалізації прав людини, тобто їх електронне забезпечення. ІКТ тут відіграють найважливішу роль. У більш широкому розумінні електронна демократія – це участь громадян у вирішенні соціальних проблем за допомогою ІКТ. Тобто електронна демократія тут служить інструментом для зміцнення демократії та розвитку демократичних інститутів, тоді як ІКТ служать лише засобом участі громадян у суспільній діяльності [5, с. 5].

Сутність електронної демократії полягає в тому, що вона забезпечує суспільство новими формами участі в державотворчих процесах із застосуванням ІКТ шляхом впливу на прийняття управлінських рішень органами державної влади та місцевого самоврядування. Крім того, вона дозволяє здійснювати ефективнішу взаємодію між суспільством та органами державної влади чи місцевого самоврядування через електронні

опитування, електронні петиції та електронні звернення. Електронна демократія здатна посилити європейську, міжнародну та глобальну сутність політики і полегшити транскордонне співробітництво [6, с. 28].

Впровадження е-демократії в Україні розпочалося ще на початку 2000-х років і здійснювалося досить повільно. Протягом довготривалого часу в Україні відбувалося створення теоретичних основ та підґрунтя для застосування ІКТ у системі державних органів влади, а основні зусилля були спрямовані на формування нормативно-правового забезпечення розвитку електронної демократії.

В сучасних умовах, не зважаючи на російську агресію в Україні е-демократія перебуває у стані інтенсивного розвитку. Попри те, що функціонування окремих форм електронної демократії у вітчизняному законодавстві практично не вноормоване, є чимала нормативно-правова база, яка забезпечує розвиток інформаційного українського суспільства та підтримує процес становлення е-демократії як нової форми участі громадян у суспільному житті.

Правовою основою розвитку електронної демократії в Україні є: Концепція розвитку електронного урядування в Україні; Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні; Концепція розвитку електронної демократії в Україні та план заходів щодо її реалізації тощо.

Чинні нормативно-правові акти мають різні визначення поняття «електронна демократія». Так, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» електронна демократія – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [7]. Більш широке визначення надано у Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації, де електронну демократію визначено як форму суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування ІКТ в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [8].

Електронна демократія включає в себе різноманітний набір інструментів, які використовують як існуючі, так і нові джерела інформації. Ці інструменти забезпечують платформу для громадськості, щоб висловити свої проблеми, інтереси та точки зору, а також надати докази, які можуть вплинути на процеси прийняття рішень на рівні громади, національному чи глобальному рівні.

Важливо згадати й про різноманітні інструменти е-демократії, які активно використовуються в суспільному житті. Е-демократія має три сектори, які відповідають трьом гілкам влади, а саме е-парламент, е-урядування та е-правосуддя [6].

- Е-парламент є сектором, де ІКТ використовується органами законодавчої влади для покращення своєї законотворчої діяльності. В Україні наочним прикладом е-парламенту є вебсайт Верховної Ради України.

- Е-урядування є сектором, де ІКТ використовується органами виконавчої влади для покращення своєї виконавчої діяльності. В Україні наочним прикладом е-уряду є вебсайт Кабінету Міністрів України.

- Е-правосуддя є сектором, де ІКТ використовується органами судової влади для покращення своєї судової діяльності. В Україні наочним прикладом е-суду є «Електронний суд», який являється підсистемою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Загалом серед основних інструментів е-демократії можна виділити: е-голосування, е-звернення, е-консультації, е-петиції, е-спільноти, е-посередництво, е-ініціатива, е-референдуми, електронні громадські журі, е-оголошення, е-опитування, бюджети участі та системи контролю за діями влади.

Заходи розвитку е-демократії передбачають: (1) удосконалення нормативно-правової бази електронної взаємодії громадян, організацій та органів влади; (2) активне використання ІКТ для забезпечення «участі громадян та організацій у формуванні та реалізації державної політики, у тому числі шляхом підтримки пілотних інтернет-проектів»; (3) визначення ролі ЗМІ як майданчиків для форумів та дискусій; (4) «створення та впровадження інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Електронний парламент України», яка забезпечить доступ громадян до інформації про парламентську діяльність та документів...»; (5) «створення на базі Національного центру під тримки електронного урядування системи інтерактивної взаємодії з громадянами з використанням наявних соціальних мереж «Ми розвиваємо електронне урядування»; (6) «сприяння співпраці державних органів з інститутами громадянського суспільства, експертами та міжнародними партнерами у розробленні проектів нормативно-правових актів, стандартів та впровадженні пілотних проектів електронної демократії з дотриманням прав людини та верховенства права».

Електронна демократія охоплює широкий спектр інструментів і методів, які дозволяють громадянам:

- отримувати інформацію: про діяльність органів влади, законодавчі ініціативи, результати голосувань тощо.
- брати участь у обговореннях: висловлювати свою думку з різних питань, брати участь у онлайн-консультаціях, форумах та інших формах інтерактивної взаємодії.
- приймати рішення: голосувати в онлайн-опитуваннях, брати участь у розробці бюджету, висувати власні ініціативи.
- контролювати владу: стежити за виконанням обіцянок політиків, виявляти корупцію та інші зловживання.
- збільшити кількість та різноманіття людей, які реалізують свої демократичні права через коментарі, надіслані до органів прийняття рішень щодо пропозицій та питань;
- створити віртуальний публічний простір, де люди можуть спілкуватися, обговорювати проблеми та ділитися ідеями;
- дозволяє громадянам брати участь, коли їм зручно;
- може охопити дуже велику аудиторію з відносною легкістю та невеликими витратами.

Відновлення України після війни стане одним із наймасштабніших проєктів у Європі з часів завершення Другої світової війни. Для ефективної реконструкції країни та відновлення функціонування державної влади на звільнених територіях необхідно створити стратегію впровадження електронної демократії у повоєнний період. Ця стратегія буде розроблена з урахуванням міжнародного досвіду застосування електронної демократії та відповідності стандартам Європейського Союзу.

Так, на думку О.Юрїкова, першочерговими заходами щодо реалізації електронної демократії у повоєнний період є: 1) взаємодія суспільства та держави шляхом широкого застосування ІКТ, зокрема через мобільний застосунок «Дія»; 2) електронна участь громадян у прийнятті рішень щодо місцевих бюджетів; 3) запровадження та удосконалення порядку електронних звернень та електронних петицій; 4) обговорення законопроектів та рішень органів місцевого самоврядування. Але одним із головних завдань органів державної влади у повоєнний період щодо реалізації електронної демократії є запровадження електронного голосування [9, с.141].

Висновки. Отже, в умовах глобалізації та інформатизації всіх сфер суспільного життя, запровадження електронної демократії в сучасних реаліях є необхідним і незворотнім процесом. Електронна демократія – це інноваційна форма державного устрою, яка передбачає активну участь громадян у процесах прийняття рішень на всіх рівнях влади за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій.

Електронна демократія має великий потенціал для модернізації українського суспільства та підвищення рівня його участі в політичному процесі. Однак, для успішного розвитку цього напрямку необхідно вирішити ряд проблем, таких як підвищення цифрової грамотності населення, забезпечення кібербезпеки, створення необхідної нормативно-правової бази та інтеграція електронної демократії в усі сфери суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. E-democracy. Andrew Chadwick. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/e-democracy>.
2. The Council of Europe: guardian of Human Rights, Democracy and the Rule of Law for 700 million citizens — Portal. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/Key-Texts/Recommendations/00Rec_2004_15e-gov_en.asp
3. Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39>
4. Баранов О.А. Правові проблеми “електронної демократії”. *Інформація і право*. № 1(20)/2017. С. 28 – 38.
5. Грицяк Н.В., Соловийов С.Г. Електронна демократія : навчальний посібник. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.
6. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017. Ч. 3 : Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 84 с.
7. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text>.
8. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листоп. 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>.
9. Юрїков О.О. Стратегія реалізації електронної демократії в період повоєнної відбудови України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. Випуск 39. С. 140 – 144.

REFERENCES:

1. Andrew, Chadwick. E-democracy. *Britannica*. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/e-democracy> [in English].

2. The Council of Europe: guardian of Human Rights, Democracy and the Rule of Law for 700 million citizens. (2004). Portal. Retrieved from: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/Key-Texts/Recommendations/00Rec_2004_15e-gov_en.asp [in English].
3. Rekomendatsiia CM/Rec(2018)4 Komitetu ministriv derzhavam-chlenam shchodo uchasti hromadian u mistsevomu publichnomu zhytti. (2018). [Recommendation CM/Rec(2018)4 of the Committee of Ministers to member states on citizens participation in local public life]. Retrieved from: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39> [in Ukrainian].
4. Baranova, O.A. (2017). Pravovi problemy “elektronnoi demokratii”. [Legal problems of “electronic democracy”]. *Informatsiia i pravo. № 1(20)*. 28 – 38. [in Ukrainian].
5. Hrytsiak, N.V., Soloviov, S.H. (2015). Elektronna demokratii. [Electronic democracy]. *Navchalnyi posibnyk*. 66. [in Ukrainian].
6. Semenchenko, A.I, Dreshpak, V.M. (Eds.) (2017). Elektronna demokratii: osnovy ta stratehii realizatsii. Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratii. [E-government and e-democracy]. *Navchalnyi posibnyk u 15 chastynakh. (Chastyna 3)*. 84. [in Ukrainian].
7. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini. (2013, May 15). [On approval of the Strategy for the Development of the Information Society in Ukraine]. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy №386-r*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii. (2017, November 8). [On the approval of the Concept of the Development of Electronic Democracy in Ukraine and the Action Plan for its Implementation]. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy №797-r*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Yurikov, O.O. (2024). Stratehii realizatsii elektronnoi demokratii v period povoiennoi vidbudovy Ukrainy. [Strategy for implementing e-democracy during the post-war reconstruction of Ukraine]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini. Vypusk 39*. 140 – 144. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.11.2024

УДК: 342.8

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-17-43-48

Цехмістер Євгеній Володимирович,
аспірант групи 1/23-(П)-Ад факультету №2
Донецького державного університету внутрішніх справ
eugenetsehmister@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Якщо сконцентруватися на вивченні історико-правових аспектів трансформації змісту таких понять та інститутів як «вибори» й «виборча система», то слід зазначити, що це один із найдавніших форм притаманних людству у питаннях формування органів влади та управління. Свідченням цього може слугувати період «військової демократії», який проходили майже всі спільноти людей на стадії розпаду родоплемінного ладу. Логічним було б вважати, що перші державні утворення на території України також проходили відповідні стадії свого розвитку. З точки зору аналізу держав (державних утворень) за їх формою правління на теренах України, виокремлено держави з республіканськими формами правління та особливості їх виборчих систем.

Попередні історичні періоди характеризувалися значними зрушеннями у багатьох сферах, боротьба за права людини, становлення сучасного розуміння правового статусу особи, боротьба за рівні виборчі права чоловіків та жінок – це стало однією із визначальних характеристик століття, що минуло. А розпад колоніальних імперій у ХХ столітті, збільшення кількості демократичних держав, глобалізація виборчого процесу, вплинуло на остаточне становлення виборчих систем, як інститутів, як механізму формування органів влади та управління на міжнародному та національному рівнях. Втім, тенденції ХХІ сторіччя продемонстрували, що виборчий процес та й інститут виборів продовжують розвиватися, що є наслідком глобалізаційних та науково-технічних процесів.

Вагомим аспектом стало закріплення на рівні міжнародних та національних стандартів основних засад виборчого процесу та типових моделей їх реалізації.

Актуальність дослідження історико-правових аспектів розвитку виборчої системи на теренах України зберігається і дотепер. Юридична наука та практика продовжують активно вдосконалювати виборче право, виборчу систему, механізми реалізації інституту виборів. Аналіз історичних аспектів становлення виборчої системи в Україні дасть змогу на більш загальному рівні усвідомити особливості виборчих систем, що існували в Україні та спрогнозувати шляхи їх подальших трансформацій, пошук оптимальної моделі виборчої системи в країні.

Ключові слова: вибори, виборча система, становлення виборчої системи, виборча система в Україні.